

פתרון הבחינה

בהיסטוריה

חורף תשפ"ה, 2025, שאלון: 22262
מוגש ע"י צוות מורים להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון לשאלון.

2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.

3. כל התשובות מנוסחות בראשי פרקים.

בית שני – מעם מקדש לעם הספר

הנבחנים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 1-4

שים לב! מן השאלות שתענה עליהן, לפחות שאלה אחת חייבות לכלול קטע מקור

שאלה 1 - מקור – [הממלכה החשמונאית](#) – תמיכה וביקורת

סעיף א'

שתי סיבות בגללן זכה שלטון בית חשמונאי לתמיכה של רבים בחברה היהודית:

1. סיבה הבאה לידי ביטוי בקטע המקור: יחס השלטון, במקרה הזה, של המלכה שלומציון, לכת הפרושים, ("הכת הגדולה

מבין כתות היהודים, שבראשה עמדו חכמי המשנה") "היא נתנה רשות לפרושים לעסוק בכל דבר וציוותה גם את העם

להישמע להם. היא החזירה ליושנם את כל אותם החוקים שהותקנו על ידי הפרושים לפי מסורת האבות" – המלכה תמכה

בחכמים היהודים המובילים ולכן זכתה חזרה לתמיכתם בה.

2. סיבה נוספת על פי הנלמד: מלכי החשמונאים הגדילו את שטח הממלכה היהודית ואת האוכלוסייה היהודית בממלכה בכך שחייבו עמים כבושים להתגייר. האוכלוסייה היהודית הייתה הרוב בממלכה וסיפקה לעצמה ביטחון וכלכלה יציבה ולכן תמכו היהודים בשלטון החשמונאי.

סעיף ב'

שני שינויים שהנהיגו השליטים החשמונאים ועוררו ביקורת בקרב חלק מן החברה היהודית, על פי הנלמד:

1. מינוי כוהן גדול שלא התאים מבחינה דתית – ע"פ ההלכה חייב הכוהן הגדול להיות ממשפחת הצדוקים. המלכים החשמונאים מינו בעצמם ולפעמים ממש את עצמם לתפקיד, מבלי להתחשב בהלכה. הם נעזרו במשרת הכוח הזו כדי לשלוט על העם, והעם ביקר אותם על כך.

ע"פ הקטע ניתן לראות כי "ואלכסנדרה מינתה את הורקנוס לכוהן גדול בשל גילו, אך יותר מזו בשל חולשתו"

2. היחס להלניזם – עם השנים התקרבו מלכי החשמונאיים יותר ויותר לתרבות ההלניסטית – הוסיפו לשמותיהם שמות הלניסטים, החזיקו חצר מלוכה מפוארת ובה מנהגים הלניסטיים רבים, אימצו את שיטת הצבא השכיר "וגייסה חיל שכירים גדול". הורשת המלוכה לאישה – גם היא מנהג זר ליהדות. רבים בעם התנגדו לתרבות ההלניסטית וראו בה התייוונות והתרחקות מהיהדות.

שאלה 2 – "השלטון הישיר", "המרד הגדול"

סעיף א'

מדיניות השלטון הישיר של רומא:

לרומאים היו מספר שיטות לשלוט על עמים ואזורים כבושים – השלטון הישיר היה אחת מהן - נציב שמונה ע"י הקיסר, נציג רומאי, בדרך כלל איש צבא בכיר, שישב בפרובינקיה. במקרה של יהודה - הנציב ישב בקיסריה יחד עם מפקדת הצבא והיה כפוף לנציב בסוריה. המינוי היה לתקופת זמן מוגדרת. התפקידים והסמכויות הנציב ביטאו את השעבוד של יהודה:

- עריכת מפקד: רישום התושבים, מדידת קרקעות, והערכת שווי הרכוש. פעולת המפקד אפשרה גביית מסים מתושבי הפרובינקיה – מס גולגולת מגברים ומנשים, ומסי קרקע
- אחראי על הסדר הציבורי בעזרת חיל עזר מקומי שגייס מהאוכלוסייה ההלניסטית מסבסטיה וקיסריה .
- אחראי על גביית המיסים.
- בעל הסמכות השיפוטית.
- המפקח על חיי הדת: המינוי כוהנים, בידיו הופקדו בגדי הכוהן הגדול. הכוהן הגדול המשיך להיות נציג העם לפני השלטונות.

סעיף ב'

גורמים לפרוץ המרד הגדול:

1. מצוקה כלכלית

השלטון הרומאי הטיל מיסים כבדים. הטלת המיסים עוררה התנגדות כלכלית וכללית כי היא סמלה את השעבוד ואת אובדן החירות של יהודה. למיסים נוספו מעשי עושק של הנציבים שניצלו את שלטונם כדי להתעשר. בגלל המיסים התגבר המאבק בין המעמדות בחברה היהודית. האיכרים התרוששו, אבדו את הקרקעות ועברו לגור בעיר כפועלים. בעיר עצמה הייתה אבטלה והם לא מצאו עבודה. לעומתם המשפחות הנכבדות שיתפו פעולה עם הרומאים ולכן במקביל להתעשרותם, נחלש מעמדם בעיני העם והם לא יכלו לרסן את העם בשעת הצורך.

2. תסיסה משיחית

המצוקה הלאומית, הכלכלית והחברתית יצרה ציפייה לגאולה. רבים הקשיבו לאנשים שהציגו את עצמם כמושיעים או לנביאים שהבטיחו שהגאולה קרובה.

3. מתח בין יהודים לנוכרים

מעמד הנוכרים התחזק והנציבים גילו כלפיהם אהדה והעדיפו אותם על פני היהודים. באמצעות ההעדפה חיזקו הנציבים את נאמנות הנוכרים לשלטונם. דוגמאות ליחסים בין הקבוצות:

- בקיסריה פרצו מהומות בין יהודים לנוכרים סביב שאלת מעמדה של העיר – האם היא עיר יהודית. הנציג והקיסר תמכו בעמדת הנוכרים ואלו ביצעו טבח נוראי ביהודים ורצחו כעשרים אלף יהודים. ללא תגובת הנציבים התפשטו המהומות לערים נוספות.
- עם מותו של אגריפס ה-1 שמלך ביהודה 3 שנים, חנגו הנוכרים בעוד היהודים התאבלו.

שאלה 3 – מקור – תוצאות המרד והתגובות על החורבן

סעיף א'

תוצאות המרד הגדול:

בתחום הדמוגרפי - מספר ההרוגים היהודים היה גדול מאוד. יהודים רבים נמכרו לעבדות ואחרים נלקחו לשמש כטרף במשחקי הרומאים. מרבית האוכלוסייה היהודית התפזרה בערי המרכז והגליל שנפגעו פחות מהמרד.

בתחום הכלכלי - החקלאות נפגעה והכלכלה שותקה בעיקר באזור יהודה. הרומאים הנהיגו הפקעת קרקעות. כתוצאה מכך נושלו איכרים רבים שנתרו ללא קרקע. הרומאים הטילו מיסים כבדים – מס קרקע, מס גולגולת, ומס שתי הדרכמות שנועד לאחזקת מקדש יופטר והחליף כעונש את מס חצי השקל לבית המקדש.

בעקבות תוצאות אלה נשקפה לעם היהודי סכנה – חשש גדול שלא יצליחו להשתקם כלכלית ושהמצוקה הכלכלית רק תלך ותחריף, העם התפזר ברחבי האימפריה הרומית וחלקו עלול היה להפסיק להיות יהודי, ברחבי הגליל וערי המרכז נדרש להתארגן מחדש עם מוסדות שלטון שעשויים לסבול מחוסר יציבות ולא בטוח שיצליחו למלא את החסר.

סעיף ב'

התגובה על חורבן בית המקדש הבאה לידי ביטוי בקטע:

בקרוב יהודים רבים השתרשה תחושת ייאוש קשה לאור חורבן המקדש והתבוסה לרומאים, שהובילה למחשבה כי האל אינו תומך במעשי העם יותר. התגובות לייאוש ולמשבר הרוחני היו:

- * אי השלמה עם החורבן: אבל שהוביל לאימוץ חיים סגפניים, אבלות על בסיס קבוע. בריחה והתמכרות לחזונות "אחרית הימים" – אין טעם לחיים, לשגרת הטבע והעולם, ללא בית המקדש.
- * יציאה בהתרסה וכעס כלפי האל שננטש את עמו, "שהרשה" להחריב את בית משכנו, שבא כביכול לעזרת "הרשעים" – הרומים.

דוגמאות מהמקור:

1. "אַתֶּם הַשָּׁמַיִם אֶת טַלְכֶם כָּלְאוּ [עצרו] וְאֵל תִּפְתְּחוּ אֶצְרוֹת מְטָר" – קריאה לטל ולגשם להפסיק לרדת, עצירת הטבע לאור האבל הכבד.
2. " הָאֲכָרִים אֵל עוֹד תִּזְרְעוּ וְאֵת אֲדָמָה לָמָּה תִּתְּנִי יְבוּלָךְ" – קריאה להפסיק את העבודה החקלאית, וקריאה לאדמה עצמה לעצור את יבולה.
3. " וּבְנֵי אָדָם מֶה לָּהֶם עוֹד וּלְבָנִים וְלָמָּה יִדְבַר עוֹד עַל זֶרַע אֲנָשִׁים אַחֲרֵי אֲשֶׁר הָאֵם שׁוֹמְמָה וּבְנֵיהָ בְּשָׁבִי הִלְכוּ: " – להפסיק ללדת ילדים כי הבנים "הקודמים" נפלו בשבי וגורלם היה מר, וכך יהיה גם גורל כל הבנים בעתיד.

תגובת חכמי יבנה הייתה שונה מהתגובה בקטע:

הכרה בצורך בשיקום ובתקומה - ניסיון להתמודד עם המשבר ולהפיק ממנו את החיובי ולמלא את החלל שנוצר: לקיים חיים יהודיים גם בלא בית מקדש. מי שהוביל מגמה זו היו ריב"ז ורבן גמליאל. תחת הנהגתם מתגבשת יהדות במתכונת חדשה שבמרכזה הסתגלות לחיים ללא המקדש, ללא עבודת הקורבנות וללא ירושלים כמרכז ממשי, אלא כמושא לכמיהה לעתיד. עבודת המקדש הוחלפה במגוון דרכים וסימלה את המעבר ממדינת מקדש לעם הספר – מבית מקדש לבית מדרש.

שתי דוגמאות:

- א. בעיר יבנה הוקם המרכז הרוחני של יהודי א"י והתפוצות כתחליף לבית המקדש בירושלים. בה הוקמו מחדש הנשיאות והסנהדרין שחזרה לתפקד גם כבית דין. בית הדין הגדול ביבנה פיקח על בתי הדין המקומיים ועל הסמכתם של חכמים ודיינים.

ב. נטילת לולב - בימי בית המקדש השני נטילת לולב הייתה חלק חשוב מטקס שהתקיים בבית המקדש עצמו במהלכו נהגו רק הכהנים בבית המקדש לשאת את הלולבים ולהקיף את המזבח, במהלך שבעת ימות חג הסוכות. ובכל מקום אחר רק ביום הראשון של החג. התקנה החדשה: כל אדם בכל ישוב ייטול לולב במשך כל ימות החג כזכר לבית המקדש ולחורבן. בכך התאימו את הטקס הדתי למציאות החדשה ובו זמנית חיזקו בתודעה של האומה את זיכרון בית המקדש בתקווה לבנייתו המחודשת.

שאלה 4 - הורדוס ובר כוכבא - דמויות שנויות במחלוקת

סעיף א'

ביקורת על דמותו ומנהיגותו של הורדוס:

היהודים ראו את פעולות הורדוס להעדפת הנוכרים ולהתקרבות לשליטי רומא, את הבנייה ההלניסטית ואת ההשתתפות בפולחנים השונים, כפעולות אנטי-יהודיות ובהחלט לא ראויות למלך יהודי.

1. בנוסף למעמדו הרשמי כמלך, הורדוס בנה קשרים הדוקים עם קובעי המדיניות ברומא, ובמיוחד עם הקיסר עצמו. הוא העריץ אותו, בנה לכבודו ערים ומקדשים, בסבסטי ובקיסריה, השתתף בפולחן הקיסר, וזכה לקבל את התואר "אוהב הקיסר" ו"אוהב הרומאים".

2. תפיסתו של הורדוס הייתה ארץ ישראל כללית והלניסטית, זאת בהתאם לערכיה של האימפריה הרומית. ואכן, הורדוס ראה את עצמו שליט הלניסטי. לחצר המלכות שלו היה אופי הלניסטי. שם ניתן היה למצוא "ידידים" ו"קרובים" של המלך. אלה היו תארים של אנשים אשר מילאו תפקיד מרכזי בממלכתו, ולחלקם הייתה זיקה ישירה אליו. הוא רצה להפוך את ממלכתו לחלק מן האימפריה הרומית. רבים מאלה שעבדו לצידו, ההיסטוריון שליווה אותו, שרים, שומרי ראשו, מזכיריו והמחנכים של ילדיו, היו ממוצא יווני.

טיעון בעד - לדמותו ומנהיגותו של הורדוס -

הורדוס היה מלך יהודי בכל עשייתו והיה מלך טוב ליהודים -

הוא הקפיד שלא יוצבו בחוצות הערים היהודיות פסלים של אנשים או בעלי חיים. נהג בממלכתו לפי לוח השנה היהודי, ולפיו חגג את החגים. הקפיד על ביצוע עבודות הקורבנות בבית המקדש. נזהר לא לעבור על חוקי האבות בתחומה של ארץ ישראל. בארמונותיו במצדה, ביריחו, בהרודיון ובקיסריה הוקמו כ- 40 מקוואות טהרה ואף הוא טבל בהן.

גולת הכותרת של מפעלי הבנייה שלו, היה שיפוץ בית המקדש בירושלים. הורדוס הגדיל את שטח ההר, בנה מחדש את בית המקדש ואת האולמות שסביבו, חידש את הכניסה אל המתחם ובנה חצרות פנימית וחיצונית והוסיף למקדש שערי זהב מרהיבים ועצומים בגודלם.

סעיף ב'

ביקורת על דמותו ומנהיגותו של בר כוכבא:

חכמים רבים סברו שמדובר במשיח שקר, המוביל את העם לאבדון ולסבל. לדעתם משיח האמת עדיין לא הגיע ואסור ללכת למרד בעקבות בר-כוכבא כי סופו יהיה אסון.

1. נפילת ביתר – המעוז האחרון של המורדים, סימלה את סיומו הנורא של המרד שלא צלח. במהלך נפילת העיר נהרג בר-כוכבא.

2. תוצאות המרד בכמה תחומים היו גרועות אפילו מתוצאות המרד הגדול – נרצחו קרוב ל-600 אלף יהודים, יהודה הפכה לשוממה והיהודים הפכו למיעוט בארץ, שם האזור השתנה כך שלא יכיל יותר את זכר ליהודה, ועל ירושלים נבנתה עיר רומית בה נאסר על יהודים לגור.

טיעון בעד לדמותו ומנהיגותו של בר כוכבא:

הוביל את המרד באופן יעיל, היה מפקד מצוין עם הצלחות רבות.

1. מתוך האיגרות אפשר גם ללמוד שהוא היה מנהלן מוכשר, שידע לרדת לפרטים ולא חשש לאיים על מפקדי השטח שלו. הוא גם מתגלה כאדם ירא שמים, דואג לשמירת השבת ומקפיד על השמיטה. ממקורות תלמודיים ואגדות חז"ל אפשר ללמוד שהוא היה בעל כוח פיזי רב, כריזמטי וסמכותי, אסטרטג מעולה ומפקד אחראי.

2. במהלך המרד השתלטו המורדים על חלקים נרחבים מיהודה. בר-כוכבא הכריז על עצמאות יהודה והפך למנהיג – כינה עצמו נשיא, חילק את האזור למחוזות, החל בניוס חובה, העביר לידיו את האדמות שהפקיע השלטון, ואף הנהיג ספירה חדשה מתחילת המרד אותה טבע על מטבעות שהנפיק עם סממני ריבונות (שימוש במילים "חירות", "גאולה" וסמלי בית המקדש). מונה כוהן גדול – אלעזר המודעי.